

Edebiyat bahçesinden bir meyve...

BİR ÖMÜR NASREDDİN HOCA

*Bu eser, Nasreddin Hoca kıssaları ve
onun hakkındaki bilgilerden istifade
edilerek kaleme alınmıştır.
Bir tarih kitabı değildir.*

*Nasreddin Hoca'nın aziz ruhuna
ithaf olunur...*

Nasreddin Hoca, Selçuklu medreselerinde okuyup ilim-irfan öğrendi. Öğrendiklerini her fırsatta öğretmeye gayret etti. Anadolu coğrafyasında imamlık, kadılık ve vaizlik gibi önemli vazifelerde bulundu. O, nükteli deyişi, hikmetli bakışı seçerek farklı bir yoldan gitti. Onun ismi ve yaşadıkları kısa olup dillere düştü, dalga dalga yayıldı bütün dünyaya, tekrar tekrar anlatıldı asırlar boyu...

Neredeyse bin yıl önce yaşayan bir insanın fikirleri, bakış açısı, zekâsı, hikmetli yaklaşımı tazeliğini her daim muhafaza ediyor. Hal böyle olunca “Nasreddin Hoca nasıl birisiydi, nasıl bir hayat yaşadı?” sorusunun cevabıyla o dönemi merak etmemek, onu yetiştiren olayları ve kültürü düşünmemek elde değil. Böyle bir merakın neticesinde bu kitap ortaya çıktı.

Hocayı günümüz bakış açısıyla anlamak ve değerlendirmek gayet zor. Onun hakkında anlatılanlar zaman içinde değişmiş; yaşadığı devirde çok az eser kaleme alınmış, yazılanların birçoğu günümüze ulaşmamıştır.

Hocayı anlama yolculuğunda onun devrine ışık tutarken, onu bir ömür boyu takip ettik. Hocanın hayatını, araştırmacı ve akademik bir bakışla değil, edebî ve kurmaca yönüyle sayfalarımıza taşımaya gayret ettik. Fıkraları ve yaşadığı devrin insanlarını, o devirde yaşananları anlamaya, anlamlandırmaya

çalıştık. Kısacık fıkraları, uzun bir hikâyeye dönüştürürken gerçeğe uygun düşmeyen yerlerde bazı açıklamalar ve düzenlemeler yaptık. Adım adım, kıssa kıssa hocayla beraber ilerledik. Onun hikâyelerinin içinde, hocanın peşinde, hikmet pınarını izah etmeye çalıştık, idrakimiz miktarınca.

Yazma eserlerde geçen ve ona atfedilen meşhur yüzlerce fıkradan 200'ün üzerinde fıkra seçtik. Bu fıkraları, o devirde yaşayan şahısların ve meydana gelen mühim hadiselerin ışığında hocanın hayatının muhtelif dönemlerine yaydık. Bunu yaparken kıssalarda, hikâyenin akışına göre küçük düzenlemeler yaptık. Kıssalarda geçen diyalogları, anlaşılır hale getirmekten başka mümkün mertebe değıştirmedik.

Tarihî ve edebî eserlerle iç içe geçen uzun soluklu bu çalışmada yararlandığımız Çamlıca Araştırma Merkezi Kütüphanesi'ne, metni, tarihî ve edebî yönden değerlendiren araştırmacı tarihçi Dr. Selman Soydemir'e, satır satır emek veren editörümüz Muhammet Yıldız başta olmak üzere çalışma arkadaşlarımıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Bu eserin, Nasreddin Hoca'nın daha yakından tanınması ve onun nüktelerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Mustafa DEDELER

Nasreddin Hoca fıkraları dünyanın farklı noktalarında, gün doğumundan batımına, her gün yüzlerce kez anlatılır. İsmi andıkça hocayı çok iyi tanıdığımız hissi- ne kapılırız. Belki de bu yüzden o, hayali bir kahraman gibi zihinlerde yer etmiştir.

Nasreddin Hoca, bir fıkra kahramanı ya da “yaşadığına inanılan mizahî bir figür” değil, tarihe adını yazdırmış gerçek bir şahsiyettir.

Peki, hoca nasıl birisiydi?

Nasreddin Hoca’yı, fıkralarından yola çıkarak analiz etmekten başka çaremiz yoktur aslında. Fıkralarda, gözümüzün önünde kendine has dünya görüşü olan bir şahsiyet canlanır. Hoca, farklı bakış açısı ile konuşmasını seven, hikmet nazarıyla yaklaşan, neşeli, babacan birisi olmalıdır. Mizahı, hiciv kadar yıkıcı değil, yapıcıdır. İyi niyetli, akıl ile hissin dengesine değer veren, cemiyet düzenini önemseyen bir duruşu vardır. Herhangi aşırı bir davranışa karşı onun zıttı ile karşılık verir. Bunu yaparken, yaklaşımıyla muhataplarını güldürürken düşünmeye sevk eder. Birbirine aykırı gibi duran şeyler arasında bir münasebet kuran ve taşı gedğine oturtan bir zekâya sahiptir. Nasreddin Hoca, insan ruhunun samimi ifadesini taşıyan alim, bilge bir şahsiyettir.

Ailemizden biri gibi aşına olduğumuz hoca hakkında yüzyıllardan beri yazılagelen bilgiler maalesef bir sayfayı geçmez.

Yaygın rivayetlere göre;

Nasreddin Hoca, 1208’de (H. 605) Sivrihisar’ın Hortu köyünde doğdu. Babası, köy imamı Abdullah’tır. (Yapılan saha araştırmalarında babasının isminin Şemseddin, hocanın asıl isminin ise ‘Nasiruddin Nusret’ olduğu tespit edilmiştir.) Annesi ise köyün yerlilerinden Sıdika Hanım’dır. Önce annesini sonra babasını kaybetmiştir. Hocanın iki eşi, iki kızı ve bir oğlu olmuştur.

Nasreddin Hoca, ilk dinî bilgilerini babasından alır. Küçük yaşta hafızlık derecesinde Kur’ân-ı Kerîm öğrenir. Tahsiline Sivrihisar ve Konya’daki medreselerde devam eder. Arapça ve Farsçayı öğrenir, devrin İslamî ilimlerini tahsil eder. Hortu’da babasının yerine imamlık vazifesi yapar. Daha sonra imamlığı Mehmet adlı birisine bırakıp, Seyyid Mahmud Hayranî Hazretleri’ne intisap etmek üzere Akşehir’e yerleşir. Medreseden sonra muhtelif yerlerde kadılık, hocalık, imamlık ve vaizlik vazifeleri yapmıştır. 1284’te (H. 683) Akşehir’de 76 yaşında vefat eden hoca, Akşehir’in en eski Selçuklu mezarlığına defnedilmiştir.

Hocanın yaşadığı zaman, Anadolu Selçuklu Devleti’nin gerileme dönemine denk gelmektedir. Doğu’daki savaşlar, Moğolların Anadolu’ya ulaşan istilas, Selçuklu’daki taht mücadeleleri Anadolu halkı için oldukça sıkıntılı bir dönem olmuştur. Hocanın hayatının gençlik devresi, Sultan Birinci Alaeddin Keykubad’ın hükümlerlik sürdürdüğü müreffeh zamana rastlar. Sonrasında, sosyal ve ekonomik gerilemeyle beraber Anadolu’daki idarî parçalanma ve beylikler dönemi başlar.

Nasreddin Hoca, muasırı olduğu Mevlâna Celaleddin-i Rumî, Seyyid Mahmud Hayranî, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Ahmed Fakih ve Ahmed Yesevî Hazretleri'nin talebeleriyle aynı gaye için hayatını vakfetmiştir. Bu zatlar Din-i Celil-i İslam'ın Anadolu'da yayılması, Osmanlı Devleti gibi büyük bir medeniyetin kök salacağı zeminin oluşması için irşat gayesiyle halka iman ve ahlak aşılamanın derdini taşımışlardır. Ömürlerini, insanlara doğru yolu göstermeye hasretmiş, iyilikleri bildirerek doğruya sevk eden, kötülüklerden sakındıran birer rehber olmuşlardır. Bununla beraber, Nasreddin Hoca, maddî ve manevî sıkıntıların ve geçiş döneminin karanlık günlerinde nükteleri ve ders niteliğindeki hikmetli sözleriyle halka ümit ve yaşama sevinci aşılamıştır. Doğru olana işaret etmiş, yanlış olanları kendine has üslubuyla ikaz etmiştir. Böylece hakkın anlatılması ve cemiyetteki bozuk yönlerin düzeltilmesi için meseleyi halkın anlayacağı dilde, manidar latifelerle, kısa ve öz olarak dile getirmiştir. Bu yönüyle Nasreddin Hoca, mükemmel bir talim ve terbiye erbabıdır.

Hocanın sözleri, eskilerin 'sehl-i mümteni' dedikleri kıvamdadır; sade ve basit görünse de bulunup söylenmesi zordur, anlamı derindir. Saflık perdesindeki hazırcevapları muhataba cevap mecali bırakmayacak tesirdedir.

Eski bir kaynakta hocanın sözlerindeki mecazı anlatmak için şu şekilde bir ifade yer alır:

“Velî, hakikat söylemiş; mecazı, sırr-ı suret eylermiş”

Meşhur şairimiz Nef'î de, bir beytinde şöyle der:

Her nükte-i hafî ki kelâmımda derc olur,

Mazmûnu dest-i âleme bir dâsitân verir.

(Sözlerim içinde bulunan gizli nüktelerimin mazmunları, yani kastedilen manalar, okuyucuların eline ulaştıkça bir destan olup çıkar.)

Nasreddin Hoca'nın latifelerinde destan çıkarılabilecek nasihatler gizlidir. Hocanın, hadiselerle mutabık olarak söylediği nükteler, halkın zihninde derin manalar kazanmış; kimisi zaman içinde atasözü ve deyim olarak lisanımızı zenginleştirmiştir. "Yorgan gitti, kavga bitti.", "Parayı veren düdüğü çalar.", "Dostlar alışverişte görsün.", "Bindiği dalı kesmek.", "Halkın ağzı torba değil ki büzesin.", "İpe un sermek.", "Ya tutarsa.", "Ye kürküm ye." bunlardan sadece birkaçıdır.

Hocanın latifeleri, her devrin insanına hitap eden nasihatler halini alarak zihinlerde yer etmiş, kıssaları dilden dile aktarılarak birer halk hikâyesi haline gelmiştir. Hocanın karşılaştığı meselelere verdiği cevapları, manidar latifeleri önce yakın çevresinde dilden dile dolaşmış, sonraları gitgide yayılmış, hatta zamanla birtakım değişikliğe uğramıştır. Öyle ki, zaman içinde hocayla alakası olmayan kıssalar bile mevzuya değer katmak ve muhatapı etkilemek için hocaya atfedilmiştir.

Nasreddin Hoca'nın nüktelerindeki sağlam fikir yapısı, sosyal hayatı analiz eden bakış açısı güncelliğini korumuş, yüzyıllar onu daha dinç, daha diri hale getirmiş, şöhreti Anadolu'nun sınırlarını aşarak dünyaya yayılmıştır. Kıvrak zekasıyla Müslüman coğrafyasının hususi bir simasıdır. Nasreddin Hoca Doğu Türkistan'dan Kafkasya'ya, Azerbaycan'dan Arabistan'a, Mısır, Tunus, Kırım ve Kazakistan'a kadar her yerde anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde yer alan Romanya, Bulgaristan, Sırbistan,

Hırvatistan, Yunanistan ve Arnavutluk'ta da Nasreddin Hoca fıkralarına yaygın biçimde rastlanmaktadır.

Temel insanî değerlerimizi taşıyan ve her biri mücevher kıymetinde olan kıssaların sahibini daha iyi tanımak ve tanıtmak, hem kendi coğrafyamız hem de hocanın savunduğu değerler açısından oldukça önemlidir.

*Ç o c u k
D e y i p
G e ç m e*

*“Evladım!
Sen akıllı bir
çocuksun.
Arkadaşının
yaptığı kötülüğe
kötülükle karşılık
veremezsin.”*

Sivrihisar'ın Hortu köyünde, sıcak bir yaz günü harman çekiliyordu. Tarla sahibi İmam Abdullah Şemseddin, cebinden beyaz mendilini çıkararak küçük Nusret'i yanına çağırdı. Testiden döktüğü suyla mendilini ıslattı. Etrafta koşturmaktan kan ter içinde kalmış dört yaşındaki oğlunun yüzünü serinletti. Küçük Nusret, Şemseddin Efendi'ye yardıma gelen komşu çocuğunu çekiştirmişti. Nusret'in babası:

“Evladım! Sen akıllı bir çocuksun. Arkadaşının yaptığı kötülüğe kötülükle karşılık veremezsin.”

“Ama önce o başlattı. O da akıllı değil mi?” diye kaşlarını çatı küçük Nusret.

Şemseddin Efendi, Nusret'in zeki olduğu kadar inatçı bir yönü olduğunu da çok iyi biliyordu. Onun anlayacağı şekilde anlatmak istedi:

“Bak, sana bir hikâye anlatayım. İmam-ı Azam Hazretleri, üzerine doğru koşarak gelen bir davara yol vererek yolun kenarına çekilmiş. Niye böyle yaptığını soranlara, ‘Onun boynuzları var, benim ise aklım.’ demiş.”

Küçük Nusret gülümsedi. Az önce birbirlerine girdiği arkadaşının yanına ok gibi fırlarken “Senin boynuzların var, benim de aklım!” diye bağırıyordu.

İmam Şemseddin Efendi'nin babası, Moğolların Orta Asya'yı işgale başladığı yıllarda Oğuz beyleriyle beraber batıya doğru göç etmişti. Bir süre farklı şehirlerde çadırlarını kurmuşlar, orada birkaç yıl yazlayıp kışladıktan sonra Hazar kıyısından geçen büyük kervanlara katılarak Anadolu'ya gelmişlerdi.

Oğuz boylarına mensup bu göçebe Türkmenler, Selçuklu Devleti tarafından Anadolu’da yerleşik hayata geçiriliyordu. Onlara ekip biçmeleri için toprak, ev yapmaları için para veriliyor, çift hayvanı ve tohum dağıtılarak çiftçilikle meşgul olmaları sağlanıyordu.

Küçük Nusret’in babasının nasibine de Hortu’da küçük bir arazi düşmüştü. İmam Şemseddin Efendi, hanımıyla beraber kendisine verilen araziye ekip biçiyor, bir süre önce köyde inşa ettikleri mescitte imamlık yapıyordu. Gök pınarın çeşmesiyle mescit aynı gün yapılmıştı. Âdet olduğu üzere, çeşmeyi kibleye bakacak şekilde inşa etmişler, arka tarafına da mihrap olacak şekilde bir kible taşı yerleştirmişlerdi. Vakit namazlarının ve cuma namazlarının kılındığı bu küçük namazgâh zamanla genişletilmiş, bir süre sonra duvarları örülerek mescit halini almıştı.

Şemseddin Efendi, kendi tarlasının yanında, Sivrihisar’da görev yapan kardeşinin tarlasına da bakıyordu. Kardeşi Ahmet Efendi, Sivrihisar Medresesi’nde ‘muid’lik (yardımcı hocalık) yapıyordu. Vakti müsait oldukça medreseden izin alıp bir günlük yolculuk sonrasında Hortu’ya gelir, tarla işlerinde abisine yardım ederdi.

O yıl oldukça bereketli geçti. İki yıl önce tahta geçen Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykâvus’un emirnamesi ile o sene halktan vergi alınmayacağı ilan edilmişti.

Şemseddin Efendi gibi arazi sahipleri devletin yönetiminden memnun olsa da askeri sınıflar biraz zorlanıyorlardı. Selçuklu’ya asker yetiştirmekle yükümlü olan komşu arazinin sahibi Nizam Ağa, köydeki sipahilerin (askerlerin) başıydı. Başsipahiler (Aynı zamanda ‘köy subaşı’ da denilirdi.) vilayetlerdeki subaşılarla bağlı olup devletin beldedeki güvenliğini sağlardı. Bunlar, adaletli ve örfe riayetkâr, kalem ve kılıç, ilim ve hikmet sahibi